

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**Українська словесність у полікультурно-освітньому
просторі сьогодення**

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 вересня 2021 року

Одеса – 2021

Г69

Друк за ухвалою вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія:

Копусь О.А., перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи
Кон О. О., декан історико-філологічного факультету;
Кучерява О. А., завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;
Прокопенко Л. І., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;
Босак Н. Ф., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;
Горіна Ж. Д., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний редактор*)
Євтушина Т. О., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельник С. М. – к.філол.н., доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Державного університету «Одеська політехніка»
Караман С. О. – д.пед.н., професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету Бориса Грінченка

Г69 Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції /відп. ред. Ж.Д.Горіна]. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 184 с.

За зміст тез наукових доповідей, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу відповідальність несуть автори

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021
©кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін
©Автори статей, 2021

Верховній Раді, у громадських місцях, де політики демонструють епатажну, скандальну поведінку. Об'єднувальною ланкою для цих ситуацій презентації мовної особистості політика є обов'язкове залучення аудиторії – пряма трансляція ситуації або запис для розповсюдження в Інтернеті. Серед останніх ситуацій варто назвати конфлікт О. Ляшка з А. Герусом в аеропорту «Бориспіль», що розпочався зі звинувачень лідера Радикальної партії на адресу опонента: *«Ти пустив сюди росіян. Може, ти не знаєш, що Росія – агресор? Ти змінив закон і пустив росіян!»* (6.11.2019) і закінчився бійкою. Усі подібні конфлікти мали місце виключно за умови наявності відеозапису або прямого етеру, коли аудиторія долучається до співучасті в ситуації, відповідно реагуючи і підтримуючи учасників. Натомість поза участю глядачів і засобів масової інформації політичні конфлікти втрачають свою актуальність.

На нашу думку, саме вектор комунікативної інтенції визначає специфіку театральності політичного дискурсу, оскільки основним адресатом мовця є не співрозмовник, аудиторія – «глядачі» на «сцені» політичної вистави. Актуалізація ролі аудиторії, насамперед масового адресата є визначальною рисою сучасної політичної комунікації.

Висновки і перспективи дослідження. Театральність політичного дискурсу забезпечує ототожнення ролі політика та його особи. У разі участі у виборчих перегонках відомих осіб – акторів, музикантів, спортсменів, художників, спостерігаємо повне злиття екранного образу з реальною людиною, що і визначає позицію виборців. Фактично пересічні виборці голосують не за нового політика, а за втілення умовних персонажів – героїв кінострічок чи телесеріалів, переможців спортивних змагань, успішних діячів мистецтва. Очікування виборців пов'язані з умовною реальністю, яка і проектується на політичну сферу: вчинки, прагнення, результати діяльності медійного або кіноперсонажа є підставами для їхнього «злиття» з реальною особою-політиком.

Література

1. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2011. 196 с.
2. Олянич А. Театральність як категория политического дискурса. *Диалог-ПИИ*. 2015. С. 176–178.
3. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Москва: Флинта; Наука, 2007. 256 с.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Москва: Гнозис, 2004. 326 с.

УДК: 372. 461

Тетяна Котик, Аліса Павлюк, Леся Височан
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЯК МЕТА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті визначено нормативні та функційні складові феномена «мовна особистість», такі як стан розвитку мови (структурно-мовна складність тексту), інтелекту (глибина та

точність відображення дійсності), ставлення до дійсності (адекватна цільова спрямованість).

Ключові слова: мовна особистість, національно-мовна особистість

The article identifies the normative and functional components of the phenomenon of "language personality", such as the state of language development (structural-linguistic complexity of the text), intelligence (depth and accuracy of reflection of reality), attitude to reality (adequate targeting).

Keyword: linguistic personality, national-linguistic personality

Постановка проблеми. Поняття «національно-мовна особистість» не є неподільним цілісним конгломератом, воно історично розвивалося й увібрало в себе сутність таких понять, як «особистість», «мовна особистість», «мовленнєва особистість». В Україні увага до проблеми формування національно-мовної особистості посилилася наприкінці ХХ століття на тлі зростання національної свідомості, звернення до витоків національної самоідентифікації.

1994 р. С.Єрмоленко, Л. Мацько в навчально-виховній концепції викладання української мови як державної обґрунтували поняття мовної особистості як результату виховання і навчання на українознавчій основі [6]. У 1996 р. О.Біляєв, Л.Скуратівський, Л.Симоненкова, Г.Шелехова наголосили на специфіці мовної освіти в нашій державі, зміст якої охоплює три взаємопов'язані компоненти: лінгвістичний, що відповідає за формування мовної та мовленнєвої компетенцій; етнокультурознавчий, що забезпечує ознайомлення з культурними набутками українського народу та світу, виховання патріотизму та моральності; а також методологічний, сутність якого на той час ще не була окреслена. Кінцевим результатом мовної освіти, за концепцією, має бути сформована особистість, яка володіє уміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття та створення висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах мовлення [1].

У 2002 році цей же авторський колектив більш точно і рішучіше окреслив мету мовної освіти – «формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка уміє орієнтуватися в потоці різноманітної, нерідко суперечливої інформації і спроможна вільно, у неповторній мовленнєвій формі виражати власну позицію патріота і громадянина стосовно певних життєвих явищ...» [9, с. 4]. Автори концепції відводять визначну роль мовній особистості в справі відродження й подальшого розвитку української мови на всьому просторі України, вважаючи українську мовну особистість «гарантом збереження і подальшого розвитку національної культури й державності» [9, с. 5]

Аналіз наукових досліджень. Термін «національно свідомо україномовна особистість» використовують українські мовознавці і лінгводидакти С.Єрмоленко, Л. Мацько, М.Пентилюк, Р.Дружененко, О.Семенов, І.Хом'як й ін.

За визначенням М.Пентилюк, «мовна особистість – це людина, яка не тільки знає українську мову, а й постійно використовує її в повсякденному спілкуванні, а головне – любить, шанує і дбає про її збагачення й розвиток, людина, для якої стає престижним користуватися мовою, що має давню історію й належить до

найрозвиненіших мов світу» [10, с.85]. На переконання науковця, провідною ознакою мовної особистості є те, що вона творить україномовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджує культуру, традиції народу, подає зразки висококультурного інтелектуального спілкування [там само]. Відтак пріоритетним напрямом діяльності мовної особистості є, на думку знаного мовознавця, створювати і розширювати національне культуромовне середовище.

Р. Дружененко зазначає, що національний компонент мовної особистості містить уроджені мовні здібності, чуття мови, національний спосіб мислення, національну свідомість і самосвідомість, національно-мовну свідомість, національний характер, менталітет, національно-культурну мотивацію [4, с.6].

На думку А.Богущ, мовна особистість – це «високорозвинена особистість, носій як національно-мовленнєвої так і загальнолюдської культури, що володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння й навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [2].

Про особливі характеристики мовної особистості, сформованої в поліетнічному середовищі, йдеться в праці Є.Голобородько, де вона зазначає, що національну мовну особистість визначає національна культура, і що мовець стане мовною особистістю не тоді, коли пізнає мову і культуру народу, а лише тоді, як ці знання будуть органічно пов'язані з життєвою та розумовою діяльністю особистості. Білінгвальна або багатомовна особистість формується на ґрунті полікультурних реалій [3]. О.Семенов підкреслює, що генетичну основу української мовної особистості складають національно-культурні традиції, мовна свідомість і самосвідомість, соціальні, соціолінгвістичні, психологічні характеристики мовного колективу, національний характер, мовна, комунікативна, лінгвокультурознавча компетенції [11, с.18].

Є.Санченко вивчала елітарну українську мовну особистість. За її спостереженнями, найвищим ступенем ієрархічного розгляду мовної особистості є «елітарна мовна особистість з діалектним субстратом». Мовлення такої особистості характеризується найвищим рівнем мовної компетенції, оскільки ґрунтується на значному обсязі знання діалектної та літературної мов та «має найвищий ступінь навичок уживання засобів мовних систем, що співіснують у їхній мовній свідомості та виявляються в різноманітних ситуаціях спілкування» [8, с. 34]. Одним з провідних чинників становлення елітарної мовної особистості, поруч з такими, як генетична спадковість, культура спілкування, груповий досвід, що засобами різних соціальних ролей впливає на становлення власного „Я”, та індивідуальний досвід, дослідниця називає діалектне, територіально марковане, оточення.

Відтак, паралельне вживання двох мов, соціально-мовна взаємодія двох мовних систем – діалектної та літературної – підвищує комунікативний статус мовця і рівень комунікативної компетенції у різних сферах спілкування.

Так, С.Єрмоленко наполягає на тому, що мовна особистість – це національна особистість, яка виступає як узагальнений образ носія мовної свідомості, національно-мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди [5].

Мета статті: визначити нормативні та функційні складові феномена «мовна особистість», передумови їх становлення та розвитку.

Викладення основного матеріалу. Мовна особистість формується в межах і під впливом національної культури, що дає підстави говорити про синонімічність понять «мовна особистість» та «національно-мовна особистість».

Синонімічність помітна із зіставлення дефініцій понять «мовна особистість» та «національно-мовна особистість». Так, за визначенням науковців, національно-мовна особистість – це «людина, що: а) має досконалі лінгвістичні знання з мови в поєднанні з національними особливостями; б) володіє високим рівнем комунікативних умінь; в) любить і поважає рідну мову, яка є для неї еством, частиною світогляду та світосприйняття» [7, с. 14], тобто перший компонент моделі національно-мовної особистості засвідчує досконалість розвитку мови, другий – стан розвитку інтелекту, що відповідає високому рівню комунікативних умінь, третій – відображає емоційно-ціннісне ставлення до дійсності. Тотожні компоненти виокремлено й у моделях мовної особистості.

Зважаючи на те, що проблема формування української мовної особистості надзвичайно актуальна для мовної освіти та процесу національного відродження України, і продовжуючи традиції українських лінгводидактів, уважаємо за доцільне послуговуватися терміном «національно-мовна особистість» для характеристики національно свідомої української мовної особистості, а терміном «мовна особистість» – для аналізу загальних питань досліджуваної проблеми.

Спираючись на отримане знання щодо сутності та структури феноменів «особистість», «мовна особистість», дійшли висновку про основні характеристики, які можуть слугувати за параметри дослідження національно-мовної особистості молодшого школяра. Усі параметри, що характеризують сутність мовної особистості, можна об'єднати, на нашу думку, в три групи, що визначають стан розвитку мови, розвиток інтелекту та ставлення до дійсності.

Стан розвитку мови залежить від мовних здібностей і ґрунтується на них; мовна свідомість є підґрунтям для становлення й подальшого розвитку інтелекту; різні потреби в комунікації обумовлюють ціннісне ставлення до дійсності.

Пріоритетними напрямками діяльності національно-мовної особистості є використання мовно-культурних традицій для створення та розширення національного мовно-культурного середовища як в ситуаціях діалогічного міжособистісного спілкування, так і під час групової комунікативної діяльності.

Передумовами для становлення й розвитку мовних здібностей та свідомості, комунікативної потреби є спроможність особистості добирати адекватні мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації та набутий досвід міжкультурного

спілкування, що свідчить про наявність мовної, комунікативної та лінгвокультурологічної компетентностей.

Висновки: єдиної, універсальної моделі мовної особистості, що враховувала б здобутки дослідження різних аспектів феномена «мовна особистість» поки не існує, натомість науковці в теоретичних моделях намагаються якнайповніше відобразити такі компоненти мовної особистості, як стан розвитку мови (структурно-мовна складність тексту), інтелекту (глибина та точність відображення дійсності), ставлення до дійсності (адекватна цільова спрямованість), для чого застосовують сукупність соціальних, фізичних, психологічних, емоційних, прагматичних, культурних та інших параметрів.

Перспективи дослідження. У теорії мовної особистості в останні десятиліття активно розробляються поняття «мовленнєва особистість», «комунікативна особистість». Структурно-компонентний та функційний аналіз цих понять допоможе отримати нове знання про сутність феномена «мовна особистість».

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України. Дивослово. 1996. № 1. С. 16.
2. Богуш А.М. Розвиток мовленнєвої особистості дитини в полікультурному середовищі: теоретичний аспект. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4164/1/Bogush.pdf>
3. Голобородько Є. П. Концептуальні засади формування мовної особистості на сучасному етапі. https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/filosofia/goloborodko.pdf
4. Дружененко Р. С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2005. 18 с.
5. Єрмоленко С. Формування української мовної особистості. Українознавство. 2010. №1. С. 120–123.
6. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. Дивослово. 1994. №7. С. 28-31.
7. Національно-мовна особистість як об'єкт наукового дослідження. <http://194.44.152.155/elib/local/1118.pdf>
8. Санченко Є.М. Елітарна мовна особистість: від діалектних витоків до літературної мови: дис.канд.філол.наук: 10.02.01. «Українська мова». Луганськ., 2009. 185с.
9. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова). УМЛШ. 2002. №2. С. 4 -10.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / за ред. М.Пентилюк.. К.: Ленвіт, 2003. 149 с.
11. Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти: монографія / за заг. ред. О. Семенов. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 212 с.

УДК 911.2 : 551.4

Тетяна Крупеньова, Марина Мороко

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

КОГНІТИВНІ СКЛАДНИКИ ТОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ

У статті проаналізовано асоціативне поле топонімів у свідомості носіїв української мови, визначено особливостей їх функціонування в українських народних думах та з'ясовано їх художньо-естетичну скерованість. Доведено, що топоніми у свідомості наших пращурів та